

## DESPRE PLATA TRICESIMEI LA CLUJ ÎN SEC. XVII

Registrele de tricesimă păstrate la Arhivele Statului Cluj constituie o foarte bogată sursă pentru urmărirea intensei activități comerciale ce se desfășura la Cluj în prima jumătate a sec. XVII. Dreptul de a încasa taxa tricesimei la punctul de vamă clujean, concretizat, pentru veacul anterior, printr-un singur registru, din 1599<sup>1</sup>, Clujul continuă să-l aibă și în veacul următor. Mărturie stau 26 de registre din acest secol (în fascicule separate sau inserate în volume ce cuprind și alte însemnări de natură economică), pe anii 1602, 1610—1619, 1621—1623, 1625, 1630—1636<sup>2</sup> (registru pentru acest din urmă an avînd anexate și file care specifică tricesima încasată în lunile octombrie-noiembrie 1637). Din aceste registre se conturează cu suficientă precizie liniile unei activități intense și continue de import și export de mărfuri, desfășurată prin punctul vamal al Clujului, prin care sînt duse în diverse direcții — sau aduse — cele mai variate materii prime și mărfuri finite, destinate atît satisfacerii nevoilor personale (vestimentare, gospodărești etc.), cit și producției meșteșugărești.

Cum adeseori tricesima percepută se ridica la sume destul de mari datorită marii cantități și varietăți de mărfuri pe care le aducea cite un negustor mai activ, se făceau încercări de evaziune vamală, fie evitîndu-se locurile de tricesimă, fie prin alte metode. Un document interesant în acest sens îl constituie o însemnare, datorată probabil unui funcționar al magistratului urban, cuprinsă în registrul de socoteli orășenești ale Clujului pe anul 1636<sup>3</sup> și care formează obiectul notei de față.

Pe baza confruntării registrelor vamale de la Bratislava și Bardejov cu cele de la Cluj, autorul însemnării remarcă mai multe nepotriviri între cele dintîi și acesta din urmă. După cum notează el, sînt mulți cei care, deși nu locuiesc la Cluj și nu sînt clujeni, se înregistrează în Regia (termen folosit desigur în loc de *tributa* sau *telonea Regia*) la Bratislava și Bardejov ca fiind clujeni. Din confruntarea registrelor — arată mai departe funcționarul — reiese și alt fapt: mulți clujeni rămîneau acasă și aduceau mărfuri prin intermediul altora, care se înregistrau la Bratislava sau Bardejov cu aceste produse ca fiind ale lor, dar aducîndu-le acasă nu ei sînt

<sup>1</sup> Analiza detaliată a datelor acestui registru: S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958, p. 251—265 și passim.

<sup>2</sup> Arhivele Statului Cluj, Socotelile Orașului Cluj (= ASC, SOC), 7 XIV; 9 XXXV; 12 b VII—VIII; 13 a VI, XVI, XXIII; 13 b IX; 14 a I, XXII, XXV; 15 a III; 15 b XII, XVIII; 16 XI, XXVII; 18 b IV; 19 I, VII—IX, XI; 20 I—II, V—VI. Registrele din anii ulteriori s-au pierdut.

<sup>3</sup> ASC, SOC, 21 a II, p. 750. În anexă originalul în limba maghiară.

impuși la tricesimă, ci aceia pe seama cărora le-au cumpărat și adus. Astfel înregistrările ce figurează în Regia nu sînt identice cu cele din registrul clujean.

După cum consemnează în continuare autorul însemnării, cei care aduc mărfuri pentru alții sînt fie ei înșiși cetățeni ai orașului, fie că, deși își au aici domiciliul, nu sînt cetățeni clujeni. În primul caz, respectivii fie că aduc mărfuri numai pe seama celor care îi trimit, fie și pentru sine. Dacă aduc totodată și pentru sine și pentru alții, ei înregistrează totul pe numele lor la tricesima împăratului; în schimb acasă se înregistrează separat ce e al lor și separat ce au adus pentru alții; astfel între Regia și registrul de acasă apare și acest soi de deosebiri: cel care a fost impus acolo la plata tricesimei, acasă nu este impus pentru tot ce a adus; iar dacă nu aduce mărfuri pentru sine, ci numai pentru alții, la tricesima imperială el înregistrează mărfurile celorlalți pe numele său, în schimb acasă e supus tricesimei nu el, ci cel căruia îi aparțin de fapt mărfurile. Astfel — remarcă în concluzie autorul notei — cel al cărui nume figurează în Regia, nu e găsit în registrul de acasă. Asemănător cu acesta este cazul cînd cineva aduce mărfuri din exterior nu printr-un cetățean, ci printr-un ajutor de neguțător (*kalmar legennjel*), care își are doar domiciliul aici în oraș.

Autorul prezintă un caz concret în acest sens: un cetățean clujean recent sosit de la Cracovia era însoțit de trei străini care, deși nu sînt clujeni, la tricesima din Bardejov s-au înregistrat drept clujeni, întrucît au slujit aici.

Însemnarea se încheie aici. Constatările, consemnate din practica funcționarilor vamali și a celor însărcinați de conducerea orașului cu controlul administrării veniturilor rezultate din taxele vamale, prezintă un interes deosebit, fiind, după cunoștința noastră, singurul document din registrele vamale clujene ce cuprinde date referitoare la unele modalități de evaziune vamală și chiar anumite indicații privind în general mecanismul de funcționare a tricesimei în sec. XVII.

Problemele legate de originea și esența tricesimei, de activitatea tricesimală pînă în veacul al XIV-lea sînt, în general, elucidate<sup>4</sup>. Dar același lucru nu se poate spune despre secolele ulterioare. Numeroase aspecte ale funcționării sistemului vamal tricesimal în sec. XVI—XVII mai așteaptă a fi cercetate și lămurite. Documentul pe care îl publicăm aici dă relații inedite despre unele din aceste aspecte. În primul rînd, atrage atenția consemnarea unor metode de evaziune vamală, deși parțială, folosite de cei care vehiculau mărfuri prin punctul de vamă clujean. O primă cale de a se sustrage de la plata integrală a taxei convenite o constituie faptul că unii indivizi care nu sînt cetățeni clujeni, se dau totuși drept cetățeni ai orașului Cluj, fiind înregistrați ca atare la tricesima imperială de la Bratislava sau la cea de la Bardejov. Folosul scontat de ei este evident. În evul mediu constituia un fenomen general taxarea în mod preferențial, la un punct de vamă, a cetățenilor unor orașe cu regim vamal deosebit, avantajați în acest fel față de cei din alte orașe sau din străinătate<sup>5</sup>. Înregistrarea la Bratislava sau la Bardejov drept clujeni făcea bune servicii celor în cauză, care aduceau mărfuri din Viena (prin Bratislava) și Cracovia (prin Bardejov), emporii cu care Clujul desfășura un comerț intens. Cei înregistrați la cele două puncte de vamă amintite își continuau drumul la Cluj cu adeverințe eliberate la tricesima imperială, cuprinzînd, pe sortimente, totalul mărfurilor tre-

<sup>4</sup> Domanovszky Sándor, *A harminczadvám eredete*, Budapest, 1916.

<sup>5</sup> *Idem*, p. 49 text și nota 3.

cute prin punctul de vamă respectiv, precum și taxele vamale care urmau a fi percepute, în cazul nostru, la Cluj<sup>6</sup>. Este firesc ca astfel mulți să fi încercat a reduce — ilicit — din taxele pe care trebuiau să le plătească. Dar aceasta a provocat și o serie de neconcordanțe din punct de vedere administrativ, între evidențele registrelor „de acolo” și ale celor din Cluj.

Autorul însemnării din 1636 sesizează și altfel de nepotriviri de înregistrare. Adevseori, persoanele înregistrate la *Regia* de la Bratislava sau Bardejov aduc mărfuri pentru alții. În schimb la Cluj cei pentru care marfa a fost adusă achitau tricesima. De aici, nepotrivirile în registre. Neconcordanța între numele celor înscrși la *Regia* și ale acelor care apar în registrele vamale clujene pare a fi la prima vedere de ordin pur administrativ; dar procedeul se datora poate tot încercării de evaziune vamală din partea clujenilor care își trimiteau oamenii pentru a le aduce mărfurile solicitate.

Însemnarea în cauză nu dă indicații cu privire la măsura în care asemenea încercări de evaziune vamală se soldau sau nu cu succes. Că procedeul era însă uzitat, ne-o mărturisesc numeroase înregistrări în registrele tricesimale clujene, specificind aducerea de mărfuri în contul altor persoane, fie ele membri de familie<sup>7</sup>, fie persoane străine<sup>8</sup>. O coroborare a datelor din registrele clujene cu cele din *Regia* de la Bratislava sau Bardejov ar putea elucida dacă în aceste cazuri, și în altele asemănătoare, este vorba, și în ce măsură, în toate cazurile, de încercări de evaziune vamală. Oricum însă, documentul analizat își păstrează valoarea inedită, tocmai prin aspectul concret al unor detalii din mecanismul de funcționare a oficiilor tricesimale în Transilvania, în prima jumătate a secolului al XVII-lea.

FRANCISC PAP

<sup>6</sup> Elocventă în acest sens este următoarea înregistrare: „Varadý Miklos küldött Eperjesróll, kinek az Czedulaiat Jonas Deak attá kezunkben” (urmează înșirarea mărfurilor aduse și a taxei luate pentru fiecare în parte). ASC, SOC, 15 b XVIII, p. 10; 7 februarie 1622.

<sup>7</sup> De pildă: la 25 martie 1616 diaoul Ioan [Janos Deak] aduce marfă de la Viena pentru fratele său diacul Iona [Jonas Deak] (ASC, SOC, 14 a I, p. 12); la 8 noiembrie 1617. Rosas Istuan aduce marfă vieneză pentru mama sa și pentru sine însuși. înregistrarea și taxarea făcându-se nediferențiat (ASC, SOC, 14 a XXII, p. 40—41); în aceeași zi, Viczey Thamas aduce de la Viena mărfuri pentru Viczey Peter și pentru tatăl său Viczey Mathe (ASC, SOC, 14 a XXII, p. 41).

<sup>8</sup> La 24 aprilie 1611, Rosas Istuan aduce marfă din Polonia pentru Gillien Imreh (ASC, SOC, 12 b VIII, p. 11); pentru același, cit și pentru sine, aduce marfă tot din Polonia la 28 mai 1612 Czanadi Pall (ASC, SOC, 13 a VI, p. 26); Igaz Gaspar aduce la 12 aprilie 1613, de la Viena, pentru Hattuani Istuan (ASC, SOC, 13 a XVI, p. 29); același Igaz Gaspar face transport de mărfuri de la Viena, la 9 iunie 1616, pentru Viczey Mathe (ASC, SOC, 14 a I, p. 21); în aceeași zi, Nyreö Ferencz aduce tot de la Viena marfă pentru Czianadý Antal și Kanta Mihaly (ASC, SOC, 14 a I, p. 22); etc.

## ANEXĂ

NB. Talaltatnak sokan az kik nem Coloswarat lakuan es nem Colosuariak leven, magokat mindazaltal Posomban es Bartfan mind Colosuariaknak irattyak be az Regiaban, az mint nyilvan Constál. Az is constal hogý sok Colosuari uraimek ithon maradvan magok, hozatnak marhat masok altal, azkik ot kún az marhat magokenak irattyak fel, haza hozuan oztan it nem eok hanem az kinek hoztak az harminczadol megh. Es igy az ot kún valo Regia discrepal az ithon valo Regestumtol.

Ez penigk ket kepen teordnhetik, Elseoben az a[z] kivel az Colosuari ember marhat hozat vagj itvalo Cavis, vagý noha it lakik mint szallason de nem cavis.

Ha cavis talal lennj tehát az ollya[n] ki menne viszont vagj cziak annak hoz marhat a[z] ki ki küldj vagj maganakis. Ha eczer s-mind maganakis hoz masnakis ot kún mind maga Nevere irattyá az cziaszar har[min]czadgyan, Ithon eztan küleon irjak az magaet küleon az masnak hozottat, Es igy illyen discrepantia talaltatik az odakj valo regia es az ithon valo regestu[m] kozt mint ha, az ki oda ki megh harminczadlot ithon nem mindenteol harminczadlot volna megh; ha penig maganak nem hoz hane[m] cziak masnak az mint teortenik, ot kún az maga nevere irattyá az mas ember marhajat ithon penig nem eo hanem az kie az marha az harminczadol megh. Es igy az kinek az Neve az Regiaban otkún, annak ithon az regestumban nem talaltatik az neve, hasonlo ehez mikor valakj nem Civistol hozat marhat onnat kívül[ről] hane[m] affele kalmar legennjel az ki cziak zalast tart it az varoson.

Réz Martonis mostan hushagýo kedd eleot ket hettel megh Craccobol voltak idegenek nem Colosuari civisek uti tarsasagaba[n], Tatar Mihaly Debreczeni Janos es Keouendi Gergelj ezek noha nem Colosuariak de megis Bartffan az harminczado[n] Colosuariaknak irattak fel magokat mivel it zolgaltak az varason s ide tartanak.

AU SUJET DU PAYEMENT DU TRENTIÈME  
À CLUJ AU XVII<sup>e</sup> SIÈCLE

## (Résumé)

On publie une note qui se trouve dans les registres de comptes de la ville de Cluj en 1636. L'auteur de la note — probablement un fonctionnaire du conseil municipal — fait mention de certaines discordances d'enregistrement entre les registres douaniers impériaux de Bratislava et Bardejov et le registre douanier de trentième de Cluj. Au dessous de ces discordances il s'agit, en fait, des méthodes d'évasion douanière auxquelles ont recouru, à la douane de Cluj, les commerçants dans la première moitié du XVII<sup>e</sup> siècle. La note qu'on publie donne aussi de renseignements au sujet du mécanisme de fonctionnement des offices douaniers de trentième dans cette période, problème peu connu et peu traité dans la littérature de spécialité.